

Lapsiasiavaltuutetun lausunto eduskunnan oikeusasiamiehelle asiassa lastensuojelun ohjeistaminen ja yhteistyö vaikeissa huoltoriidoissa

Viite: EOAK/4063/2022

Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on arvioida ja edistää lapsen oikeuksien toteutumista. Työn perustana on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59 ja 60/1991, LOS), joka on lailla voimaan saatettu ihmisoikeussopimus. Sopimus koskee kaikkia alle 18-vuotiaita.

Lausuntopyyntö

Eduskunnan oikeusasiamies on kutsunut asiantuntijoita keskustelemaan lastensuojelun ohjeistuksesta ja yhteistyöstä vaikeissa huoltoriidoissa.

Lapsiasiavaltuutetun kannanotot

Lapsiasiavaltuutettu on kerännyt tähän lausuntoon huomioitaan erotilanteisiin liittyvistä seikoista kansalaisyhteydenottojen perusteella. Lausunnossa ei ole keskitytty vain vaikeisiin ja/tai lastensuojelun yhteistyötä vaativiin huoltoriitoihin, vaan näkökulma on laajempi. Tähän päädyttiin, koska havaintojemme mukaan huoltajien ja perheen varhainen tuki on tärkeää, kun pyritään estämään ja vähentämään paitsi eroon johtavia tilanteita myös vaikeita huoltoriitoja. Varhainen tuki voi helpottaa ristiriitatilanteiden ratkaisemista. Haastavien tilanteiden syntymekanismien tunnistaminen on siten olennaisen tärkeää lasten suojelemiseksi perheiden ongelmatilanteissa.

Lapsiasiavaltuutettu vastaanottaa vuosittain 500–700 kansalaisilta tulevaa yhteydenottoa. Lasten huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat sekä asumiseen ja elatukseen liittyvät kysymykset muodostavat vuosittain noin kolmanneksen kaikista yhteydenotoista. Huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvät kysymykset ovat olleet kolmen suurimman yksittäisen asiaryhmän joukossa useimpina vuosina. Vuosittain yhteydenottoja on ollut keskimäärin 80-100.¹ Vastaavasti lastensuojeluun liittyvät yhteydenotot muodostavat toisen suurimmista asiaryhmistä. Kolmas suuri asiaryhmä liittyy kouluun.

Lapsiasiavaltuutettuun ottavat yhteyttä vanhemmat itse, isovanhemmat, sukulaiset, muut läheiset ja ammattilaiset. Lapset tai nuoret ovat hyvin harvoin yhteydessä lapsiasiavaltuutettuun.

Lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvissä yhteydenotoissa käsitellään pääosin seuraavia teemoja. Esitysjärjestys ei kuvaa yhteydenottojen määrää tai muutenkaan luokittele teemaa tarkemmin.

Tapaamisia ja asumista koskevat yhteydenotot

Yhteydenotoista käy ilmi, että tapaamiset eivät käytännössä aina toteudu vahvistetun tapaamissopimuksen mukaisesti. Tällöin huoltajat kysyvät lapsiasiavaltuutetulta neuvoja tai pyytävät apua lapsiasiavaltuutetulta. Huoltajilla on näissä tilanteissa usein kokemus, että mikään taho ei voi auttaa tapaamisten toteutumisessa.

Yhteydenotoissa nousee esiin, että ongelmia esiintyy muun muassa yhteydenpidossa toiseen vanhempaan tapaamisviikonlopun aikana tai toisaalta etävanhempaan lähivanhemman luota. Yhteydenpito voi olla vaikeaa tai mahdotonta myös muihin läheisiin, sukulaisiin ja kavereihin. Lisäksi haasteiksi nousevat kahden kodin erilaiset käytännöt ja säännöt esimerkiksi ruutuaikaan tai harrastamiseen liittyen. Epäselväksi jää, kuinka hyvin lapsi tulee kuulluksi näissä ristiriitatilanteissa.

Lapsiasiavaltuutettu saa yhteydenottoja tapaamista tai asumista koskevien päätösten täytäntöönpanoista, jotka on huoltajan mukaan toteutettu vastoin lapsen tahtoa tai lasta kuulematta. Yhteydenottajat kertovat, kuinka ennakoimattomat täytäntöönpanot voivat olla lapselle pelottava kokemus.

Lapsiasiavaltuutettu saa verrattain usein yhteydenottoja isovanhemmilta, joiden suhteet lapsenlapsen ovat katkenneet vanhempien eron jälkeen. He eivät tiedä, mikä tilanteessa voisi auttaa.

Huoltajien yhteistyön toimimattomuus

Lapsiasiavaltuutetulle tulleet yhteydenotot ovat koskeneet tilanteita, joissa huoltaja päättää yksin lapsen liittyvistä asioista, kuten esimerkiksi muutosta. Huoltaja saattaa estää toisen huoltajan muuton tai toisaalta huoltaja saattaa muuttaa toisen huoltajan tietämättä. Yhteydenotoista ilmenee, että muutot vaikeuttavat monissa tilanteissa lasten tapaamista. Erityi-

sesti tapaamiset vaikeutuvat silloin, kun lapsi siirtyy toiselle paikkakunnalle, joskus hyvinkin pitkien välimatkojen päähän. Vaikka lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 5 §:n mukaan huoltajilla on yhteistoimintavelvoite tässäkin tilanteessa, jää monissa tilanteissa huoltajan oman päätöksen varaan, kertooko hän toiselle huoltajalle aiotusta muutostaan. Digi- ja viestintävirasto ei kuule toista huoltajaa lapsen asuinpaikan muuttuessa muutoin kuin erityisestä syystä. Ensimmäisen muuton yhteydessä ei-mukana muuttavalle vanhemmalle varataan tilaisuus tulla kuulluksi.

Muuttoon liittyy usein kysymys lapsen koulupaikasta, mutta kouluun ilmoittautumiseen liittyviä riitatilanteita voi syntyä muutoinkin. Lähivanhempi voi ilmoittaa lapsen kouluun kysymättä siihen toisen huoltajan näkemystä tai suostumusta. Yhteydenottojen perusteella kaikissa kouluissa ei välttämättä varmisteta, että kouluun ilmoittautumiseen on molempien huoltajien suostumus.

Eroauttamisen palvelut lapsille ja nuorille

Perheet kertovat, että lapsilla ja nuorilla on tarjolla hyvin niukasti apua vanhempiensa eroon liittyen. Kaikissa kunnissa ei ole esimerkiksi eroryhmiä tai muita palveluja eron kokeneille lapsille. Koulun oppilashuollon palvelut olisivat lapselle helposti saavutettavia, mutta koulun oppilashuollon tehtävänä on ensisijaisesti edistää opiskelun ja koulunkäynnin tukeen ja ohjaukseen, minkä tähden se ei välttämättä ole oikea paikka käsitellä vanhempien eroa, vaikka eron vaikutukset lapseen voivat näkyä erilaisina koulukäynnin vaikeuksina. Oppilashuollossa erityisesti koulukuraattoreilla ja koulupsykologeilla tulisi kuitenkin olla valmius ohjata lapsi oikean palvelun piiriin. Ruuhkautuneet palvelut ja toisaalta osassa kunnissa puutteelliset resurssit voivat viivästyttää lapsen tarvitseman avun saantia.

Erotilanteen pitkittyessä ja vanhempien välien ollessa huonot, on tilanteen läpikäyminen ammattilaisen kanssa joskus lapsen kokeman mukaan ristiriitaista, koska mikään ei muutu. Tarvitaankin oikeanlaista koko perheelle suunnattua tukea ja apua eroon liittyvien ongelmien ratkaisemiksi myös lapsen näkemyksen huomioonottavalla tavalla. Lapsen näkökulmasta oikeanlaista palvelua ei pitkittyneisiin erotilanteisiin välttämättä löydy.

Eroauttamisen palvelut aikuisille

Eroauttamisen palveluja ei ole saatavilla aikuisille kaikissa kunnissa. Yhteydenottajat ovat tuoneet myös esiin, ettei niistä tiedoteta riittävästi.

Huoltajat kertovat, että he eivät saa keskinäisiin erimielisyyksiin liittyvissä asioissa tukea tai apua mistään palveluista, koska tilanne nähdään huoltajuuskiistana, johon ei haluta puuttua. Toisaalta haasteena voi olla sekin, että huoltajat eivät ole halukkaita tai kykeneviä keskusteluun ja avun vastaanottamiseen.

Lastenvalvojan palvelut

Lapsiasiavaltuutettu on vastaanottanut lukuisia yhteydenottoja lastenvalvojapalvelujen pitkistä jonoista.

Huoltajien pelkona on, että heidän välinsä hankaloituvat, jos he eivät pääse kohtuullisessa ajassa keskustelemaan erosta ammattilaisen kanssa ja tekemään virallista sopimusta lapsen huoltajuudesta, asumisesta ja tapaamisista. Pitkät odotusajat voivat pahentaa tilannetta, mikäli huoltajien välit ovat huonot.

Lisäksi yhteydenottajat kantavat huolta siitä, ettei lastenvalvoja ole kuullut lasta sopimuksia tehtäessä.

Haavoittuvassa asemassa olevien lasten huomioiminen palveluissa ja oikeusprosesseissa

Yhteydenottojen perusteella vamman kanssa elävän tai erityistä tukea tarvitsevan lapsen tilannetta ja tuen tarvetta ei aina ole huomioitu riittävästi asumisesta ja tapaamisista annetuissa päätöksissä ja oikeusprosessin aikana. Erityistä tukea tarvitsevaa lasta ei ole välttämättä kuultu lainkaan.

Pitkittyneet huoltajuus- tai tapaamiskiistat rasittavat lasta, eikä palveluja löydy

Lapsiasiavaltuutettu saa huoltajilta avunpyyntöjä tai toiveita neuvonnasta tilanteissa, joissa huoltajuuskiistat ovat venyneet jopa vuosien mittaisiksi. Yhteydenottajat kertovat huoltajien välisistä riidoista ja keskinäisestä kiusanteosta sekä näiden vaikutuksista lapsen arkeen. He kysyvät, mistä tilanteeseen saisi apua. Yhteydenottajat korostavat myös, ettei aina kyse ole huoltajuuskiistasta vaan myös tapaamisten toimimattomuus voi vahvistetusta sopimuksesta huolimatta venyä vuosien kestoiseksi. Samalla lapsen ja vanhemman suhde katkeaa kenties kokonaan. Tästä ilmiöstä yhteydenottajat käyttävät yleisesti ”vieraannuttamisen” käsitettä. Joskus tilanteet voivat päättyvät siihen, että toinen vanhempi luovuttaa eikä jaksakaan enää

”taistella”. Pitkittyneitä huoltoriitoja ja tapaamisoikeuden ongelmia sekä sopivien palvelujen puutetta käsitellään myös isovanhempien yhteydenotoissa.

On tavallista, että yhteydenottajat ovat jo olleet yhteydessä esimerkiksi lastensuojeluun tai perheneuvolaan, mutta eivät ole saaneet sieltä toivomaansa apua.

Epäkohdat viranomaisten osaamisessa ja toiminnassa

Yhteydenottajat nostavat esiin epäkohtia viranomaisten toiminnassa. Yhteydenottajat kokevat, että oikeanlaisia palveluja ei ole saatavilla oikeaan aikaan. Vanhempien mukaan pitkistä ja hitaista prosesseista aiheutuu negatiivisia vaikutuksia lapsen ja vanhemman välisiin suhteisiin, korostuneesti etenkin suhteessa etävanhempaan. Toiset yhteydenottajat kokevat, että viranomaisilla on valmiiksi ennakkoasenne äidin ensisijaisesta roolista lähivanhempana ja huoltajana.

Yhteydenottajat ovat huolissaan siitä, että viranomaiset eivät kuule lapsia, ja toisaalta, että he eivät osaa kuulla lapsia. Viranomaiset eivät tunnista edellisessä kappaleessa kuvattua vie-raannuttamista, tai jos tunnistavatkin, eivät puutu siihen. Yhteydenottajat ovat esittäneet näkemyksensä, ettei sovittelu ole toimiva menettely vaikeissa huoltoriidoissa.

Viranomaisten keskinäinen yhteistyö ja yhteistyö tuomioistuinten kanssa koetaan puutteelliseksi. Esille ovat nousseet myös haasteet lastensuojeluviranomaisten toiminnassa. Tilanteesta riippuen ongelmaksi on koettu lastensuojelun puuttuminen ja toisaalta puuttumattomuus huoltajuuskiistoihin ja tapaamissopimusten toimimattomuuteen.

Johtopäätökset

Kuten edeltä ilmenee, lapsiasiavaltuutettuun yhteydessä olevat kansalaiset kokevat, että erotilanteisiin on saatavilla huonosti oikeanlaista ja oikea-aikaista apua ja tukea. He tunnistavat monessa kohdin, etteivät yksin pysty ratkaisemaan eteen tulevia haasteita ja olemaan riittävästi lapsensa tukena, mutta eivät kuitenkaan löydä oikeanlaista palvelua tai saa sitä riittävän ajoissa. Myös palvelujen ruuhkautuminen ja jonot aiheuttavat ongelmia. Ongelmien pitkittyessä ne mutkistuvat, ja näissä tilanteissa vaikuttavien palvelujen saannin koetaan olevan entistä haastavampaa. Useimmat yhteydenottajat tunnistavat lasten heikon aseman erotilanteissa, mutta eivät jaksaa tai osaa olla riittävästi lapsensa tukena. Valitettavasti pitkittyneitä huoltoriitatilanteita tai tapaamisoikeuden toimimattomuutta koskevista yhteydenotoista käy usein ilmi, että lapsen suojeleminen ja lapsen etu jää täysin huomiotta.

Keskeistä olisi vahvistaa ennalta ehkäisevää työtä erotilanteissa niin vanhempien kuin lasten kohdalla sekä lisätä parisuhteiden ja lapsiperheiden tukea. Vaikeissa huoltoriidoissa ja tapaamiskiistoissa tulee vahvistaa viranomaisten yhteistyötä, viranomaisten kykyä tunnistaa näitä tilanteita ja toimia perheiden auttamiseksi. Tähän ehdotettu lastensuojelun ohjeistus voisi olla yhtenä vastauksena. On tärkeää, että tulevilla hyvinvointialueilla tai niiden viidellä yhteistyöalueella huolehditaan riittävästä koulutuksesta ja konsultaatiosta vaikeisiin huolto- ja tapaamisasioihin liittyen. On myös syytä muistaa, että lapsen lastensuojelun tarve on tarvittaessa arvioitava ja hänelle on tarvittaessa järjestettävä lastensuojelun tukea perheen erotilanteesta riippumatta.

Jyväskylässä 4.10.2022

Elina Pekkarinen
Lapsiasiavaltuutettu

Merike Helander
Lakimies

Katja Mettinen
Ylitarkastaja

¹ Tilastot ja tiiviit yhteenvedot kansalaisyhteydenotoista on luettavissa lapsiasiavaltuutetun vuosittaisista kertomuksista valtioneuvostolle. Verkossa <https://lapsiasia.fi/vuosikertomukset>